פרשת מקץ

פרק מא (א) וַיְהִ֕י מִקֵּ֖ץ שְׁנָתַ֣יִם יָמִ֑ים וּפַרְעֹ֖ה חֹלֵ֥ם וְהִנֵּ֖ה עֹמֵ֥ד עַל־הַיְאֹֽר׃ **(ב)** וְהִנֵּ֗ה מִן־הַיְאֹר֙ עֹלֹ֣ת שֶׁ֔בַע פָּר֥וֹת יְפ֖וֹת מַרְאֶ֑ה וּבְרִיאֹ֣ת בָּשָׂ֔ר וַתִּרְעֶ֖ינָה בָּאָֽחוּ׃ **(ג)** וְהִנֵּ֨ה שֶׁ֤בַע פָּרוֹת֙ אֲחֵר֣וֹת עֹל֔וֹת אַחֲרֵיהֶ֖ן מִן־הַיְאֹ֑ר רָעוֹת֙ מַרְאֶ֔ה וְדַקּ֖וֹת בָּשָׂ֑ר וַתַּעֲמֹ֥דְנָה אֵצֶ֛ל הַפָּרֹ֖ות עַל־שְׂפַ֥ת הַיְאֹֽר׃ **(ד)** וַתֹּאכַ֨לְנָה הַפָּר֜וֹת רָעוֹת֙ הַמַּרְאֶ֔ה וְדַקֹּ֖ת הַבָּשָׂ֑ר אֵ֚ת שֶׁ֣בַע הַפָּר֔וֹת יְפ֖וֹת הַמַּרְאֶ֥ה וְהַבְּרִיאֹ֑ת וַיִּיקַ֥ץ פַּרְעֹֽה׃ **(ה)** וַיִּישָׁ֖ן וַיַּחֲלֹ֣ם שֵׁנִ֑ית וְהִנֵּ֨ה| שֶׁ֤בַע שִׁבֳּלִים֙ עֹלֹ֣ות בְּקָנֶ֔ה אֶחָ֖ד בְּרִיאֹ֥ות וְטֹבֹֽות׃ **(ו)** וְהִנֵּ֗ה שֶׁ֤בַע שִׁבֳּלִים֙ דַּקֹּ֣ות וּשְׁדוּפֹ֔ת קָדִ֖ים צֹמְחֹ֥ות אַחֲרֵיהֶֽן׃ **(ז)** וַתִּבְלַ֙עְנָה֙ הַשִּׁבֳּלִ֣ים הַדַּקֹּ֔ות אֵ֖ת שֶׁ֣בַע הַשִּׁבֳּלִ֣ים הַבְּרִיאֹ֣ות וְהַמְלֵאֹ֑ות וַיִּיקַ֥ץ פַּרְעֹ֖ה וְהִנֵּ֥ה חֲלֽוֹם׃ **(ח)** וַיְהִ֣י בַבֹּ֔קֶר וַתִּפָּ֥עֶם רוּחֹ֖ו וַיִּשְׁלַ֣ח וַיִּקְרָ֗א אֶת־כָּל־חַרְטֻמֵּ֤י מִצְרַ֙יִם֙ וְאֶת־כָּל־חֲכָמֶ֔יהָ וַיְסַפֵּ֥ר פַּרְעֹ֛ה לָהֶ֖ם אֶת־חֲלֹמֹ֑ו וְאֵין־פּוֹתֵ֥ר אוֹתָ֖ם לְפַרְעֹֽה׃ **(ט)** וַיְדַבֵּ֣ר שַׂר־הַמַּשְׁקִ֔ים אֶת־פַּרְעֹ֖ה לֵאמֹ֑ר אֶת־חֲטָאַ֖י אֲנִ֥י מַזְכִּ֖יר הַיֹּֽום׃ **(י)** פַּרְעֹ֞ה קָצַ֣ף עַל־עֲבָדָ֗יו וַיִּתֵּ֤ן אֹתִי֙ בְּמִשְׁמַ֣ר בֵּית־שַׂ֔ר הַטַּבָּחִ֖ים אֹתִ֑י וְאֵ֥ת שַׂר־הָאֹפִֽים׃ **(יא)** וַנַּחַלְמָ֥ה חֲלֹ֖ום בְּלַ֣יְלָה אֶחָ֑ד אֲנִ֥י וָה֛וּא אִ֥ישׁ כְּפִתְרֹ֥ון חֲלֹמֹ֖ו חָלָֽמְנוּ׃

רש"י

מא:א על היאור - כל שאר נהרות אינם קרוים יאורים חוץ מנילוס, מפני שכל הארץ עשויין יאורים יאורים בידי אדם ונילוס עולה בתוכם ומשקה אותם, לפי שאין גשמים יורדין במצרים תדיר כשאר ארצות:

מא:ב יפות מראה - סימן הוא לימי שובע, שהבריות נראות יפות זו לזו, שאין עין בריה צרה בחברתה:[112]

מא:ד ותאכלנה - סימן שתהא כל שמחת השובע נשכחתו בימי הרעב:[113]

מא:ח חרטמי - הנחרים בטימי מתים, ששואלים בעצמות. טימי, הן עצמות בלשון ארמי, ובמשנה בית שהוא מלא טמיא, מלא עצמות:

רמב"ן

מא:ד "ותאכלנה הפרות" – פתרון החלום ועצת יוסף

ותאכלנה הפרות - על דעתי הוא סימן שיאכלו שני הרעב את שנות השבע, ומזה למד יוסף לאמר לפרעה ויקבצו את כל אוכל השנים הטובות, והיה האוכל לפקדון לארץ לשבע שני הרעב, כי ראה שהפרות והשבלים הטובות תבואנה אל קרב הרעות. ואיננה עצה, כי הליועץ למלך נתנוהו, רק בפתרון החלום אמר כן. ונשכח כל השבע, ולא יודע השבע, פתרון ולא נודע כי באו אל קרבנה ומראיהן רע, כי ראה שלא היו באכילתן בריאות וטובות, רק היו להן למחיה, אילו לא אכלו אותן היו מתות בכחשיהן. ולא כדברי רש"י שאמר ונשכח כל השבע, הוא פתרון הבליעה:

גור אריה

112 פרט בחלום שלא פתר יוסף (על "יפות מראה – סימן לשובע") **(ב) סימן וכו'.** ואינו רוצה רש"י לפתור החלום, אלא שבפתרון יוסף לא פתר מה שראה אותן יפות מראה - תירץ שהוא סימן לשני השובע, ולא הוצרך דבר זה לפתרון כי הוא ידוע:

113 רש"י והרמב"ן בפתרון החלום (על "ותאכלנה – שמחת השובע נשכחת") **(ד) סימן הוא וכו'.** פירוש אף על גב שבפתרון יוסף לא פתר האכילה - היינו שהאכילה הוא סימן וכו', ולא הוצרך לפרש כי הוא בכלל "וקמו שני הרעב" (ר' פסוק ל). והרמב"ן הקשה על רש"י ואמר כי "ונשכח כל השבע" (שם) הוא פתרון מה שראה בחלום "ולא נודע כי באו אל קרבנה" (פסוק כא), אבל פתרון האכילה הוא כי שני הרעב יאכלו ויתפרנסו מן שני השובע, ולפיכך אמר יוסף "ועתה ירא פרעה איש חכם ונבון" (ר' פסוק לג) ואם לא היה זה נרמז בחלום הליועץ נתנוהו למלך, שהיה מיעץ לו, אלא שנראה בחלום כי אכלו הפרות הרעות את הטובות. ומה שהקשה הרמב"ן כי לא נודע השובע הוא פתרון "ולא נודע כי באו אל קרבנה", זה אין קשיא, דלא יתכן לומר "ולא נודע כי באו אל קרבנה" אלא עם האכילה והאכילה - "ולא נודע כי באו אל קרבנה" - אחד הוא על שישכח השובע, ויפה הביא הרא"ם ראיה. דהא גבי שבלים לא יתכן אכילה - שיהיו השבלים הרעות ניזונות מן הטובות, ועל כרחך צריך לפרש גבי שבלים שיהיו נבלעים השנים הטובות ברעות ולא נודע, הכי נמי גבי פרות - האכילה הוא רמז על "ונשכח כל השובע", לכך פירש רש"י (פסוק ל) שהוא פתרון הבליעה, ולא אמר שהוא פתרון האכילה, כי מן הבליעה יש ללמוד יותר, דהוא רמז על שנשכח כל השובע. ועוד איך אפשר שיהיה פתרון האכילה - שיהיו אוכלים השנים הרעות את הטובות, דאין ספק כי החלום הוא מראה לאדם מה שהוא נגזר מן השמים, ודבר זה שיהיו אוכלים שני הרעב את שני השבע אין זה פועל השם, לכך נכון דברי רש"י ז"ל שלא היה ענין האכילה רק שיהיה נשכח השובע. אף על גב דהיה יוסף מאצר את התבואה (פסוקים מח, מט) - כל כך רעב היה אחר כך עד שלא נודע השובע. אף על גב שאם לא היו ימי שני השובע היה הרעב עוד יותר, אין בכך כלום, כיון שהיה רעב גדול למאד אחר כך, שייך שפיר ולא נודע השובע. ומה שהקשה (הרמב"ן) וכי ליועץ המלך נתנו, יתבאר לקמן (אות טז) שיוסף אמר לפרעה אל יקשה לך על הפתרון למה בא החלום הזה אל פרעה ולא אל אדם אחר, דבשביל כך בא החלום לך ו"ועתה יראה פרעה וגו'" (פסיק לג) כמו שיתבאר:

(יב) וְשָׁם אִתָּנוּ נַעַר עִבְרִי עֶבֶד לְשַׂר הַטַּבָּחִים וַנְּסַפֶּר־לוֹ וַיִּפְתָּר־לָנוּ אֶת־חֲלֹמֹתֵינוּ אִישׁ כַּחֲלֹמוֹ פָּתָר׃ (יג) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר
פָּתַר־לָנוּ כֵּן הָיָה אֹתִי הֵשִׁיב עַל־כַּנִּי וְאֹתוֹ תָלָה׃ (יד) וַיִּשְׁלַח פַּרְעֹה וַיִּקְרָא אֶת־יוֹסֵף וַיְרִיצֻהוּ מִן־הַבּוֹר וַיְגַלַּח וַיְחַלֵּף
שִׂמְלֹתָיו וַיָּבֹא אֶל־פַּרְעֹה׃ (טו) וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף חֲלוֹם חָלַמְתִּי וּפֹתֵר אֵין אֹתוֹ וַאֲנִי שָׁמַעְתִּי עָלֶיךָ לֵאמֹר
תִּשְׁמַע חֲלוֹם לִפְתֹּר אֹתוֹ׃ (טז) וַיַּעַן יוֹסֵף אֶת־פַּרְעֹה לֵאמֹר בִּלְעָדָי אֱלֹהִים יַעֲנֶה אֶת־שְׁלוֹם פַּרְעֹה׃ (יז) וַיְדַבֵּר פַּרְעֹה
אֶל־יוֹסֵף בַּחֲלֹמִי הִנְנִי עֹמֵד עַל־שְׂפַת הַיְאֹר׃ (יח) וְהִנֵּה מִן־הַיְאֹר עֹלֹת שֶׁבַע פָּרוֹת בְּרִיאוֹת בָּשָׂר וִיפֹת תֹּאַר וַתִּרְעֶינָה
בָּאֲחוּ׃ (יט) וְהִנֵּה שֶׁבַע־פָּרוֹת אֲחֵרוֹת עֹלוֹת אַחֲרֵיהֶן דַּלּוֹת וְרָעוֹת תֹּאַר מְאֹד וְרַקּוֹת בָּשָׂר לֹא־רָאִיתִי כָהֵנָּה בְּכָל־
אֶרֶץ מִצְרַיִם לָרֹעַ׃ (כ) וַתֹּאכַלְנָה הַפָּרוֹת הָרַקּוֹת וְהָרָעוֹת אֵת שֶׁבַע הַפָּרוֹת הָרִאשֹׁנוֹת הַבְּרִיאֹת׃ (כא) וַתָּבֹאנָה אֶל־
קִרְבֶּנָה וְלֹא נוֹדַע כִּי־בָאוּ אֶל־קִרְבֶּנָה וּמַרְאֵיהֶן רַע כַּאֲשֶׁר בַּתְּחִלָּה וָאִיקָץ׃ (כב) וָאֵרֶא בַּחֲלֹמִי וְהִנֵּה! שֶׁבַע שִׁבֳּלִים
עֹלֹת בְּקָנֶה אֶחָד מְלֵאוֹת וְטֹבוֹת׃ (כג) וְהִנֵּה שֶׁבַע שִׁבֳּלִים צְנֻמוֹת דַּקּוֹת שְׁדֵפוֹת קָדִים צֹמְחוֹת אַחֲרֵיהֶם׃ (כד)
וַתִּבְלַעְנָה הַשִּׁבֳּלִים הַדַּקּוֹת אֵת שֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים הַטֹּבוֹת וָאֹמַר אֶל־הַחַרְטֻמִּים וְאֵין מַגִּיד לִי׃ (כה) וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־
פַּרְעֹה חֲלוֹם פַּרְעֹה אֶחָד הוּא אֵת אֲשֶׁר הָאֱלֹהִים עֹשֶׂה הִגִּיד לְפַרְעֹה׃ (כו) שֶׁבַע פָּרֹת הַטֹבֹת שֶׁבַע שָׁנִים הֵנָּה וְשֶׁבַע
הַשִּׁבֳּלִים הַטֹבֹת שֶׁבַע שָׁנִים הֵנָּה חֲלוֹם אֶחָד הוּא׃ (כז) וְשֶׁבַע הַפָּרוֹת הָרַקּוֹת וְהָרָעֹת הָעֹלֹת אַחֲרֵיהֶן שֶׁבַע שָׁנִים
הֵנָּה וְשֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים הָרֵקוֹת שְׁדֵפוֹת הַקָּדִים יִהְיוּ שֶׁבַע שְׁנֵי רָעָב׃ (כח) הוּא הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֶל־פַּרְעֹה אֲשֶׁר
הָאֱלֹהִים עֹשֶׂה הֶרְאָה אֶת־פַּרְעֹה׃ (כט) הִנֵּה שֶׁבַע שָׁנִים בָּאוֹת שָׂבָע גָּדוֹל בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (ל) וְקָמוּ שֶׁבַע שְׁנֵי רָעָב
אַחֲרֵיהֶן וְנִשְׁכַּח כָּל־הַשָּׂבָע בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְכִלָּה הָרָעָב אֶת־הָאָרֶץ׃ (לא) וְלֹא־יִוָּדַע הַשָּׂבָע בָּאָרֶץ מִפְּנֵי הָרָעָב הַהוּא
אַחֲרֵי־כֵן כִּי־כָבֵד הוּא מְאֹד׃ (לב) וְעַל הִשָּׁנוֹת הַחֲלוֹם אֶל־פַּרְעֹה פַּעֲמָיִם כִּי־נָכוֹן הַדָּבָר מֵעִם הָאֱלֹהִים וּמְמַהֵר
הָאֱלֹהִים לַעֲשׂוֹתוֹ׃ (לג) וְעַתָּה יֵרֶא פַּרְעֹה אִישׁ נָבוֹן וְחָכָם וִישִׁיתֵהוּ עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (לד) יַעֲשֶׂה פַרְעֹה וְיַפְקֵד
פְּקִדִים עַל־הָאָרֶץ וְחִמֵּשׁ אֶת־אֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשֶׁבַע שְׁנֵי הַשָּׂבָע׃

רש"י

ואין פותר אותם לפרעה - פותרים היו[114] אותם, אבל לא לפרעה, שלא היה קולן נכנס באזניו, ולא היה לו קורת רוח בפתרונם, שהיו אומרים שבע בנות אתה מוליד, שבע בנות אתה קובר׃

מא:יב נער עברי עבד - ארורים הרשעים שאין טובתם שלמה. מזכירו בלשון בזיון׃

נער - שוטה ואין ראוי לגדולה׃

עברי - אפילו לשוננו אינו מכיר׃

עבד - וכתוב בנמוסי מצרים שאין עבד מולך ולא לובש בגדי שרים׃

מא:כו שבע שנים, שבע שנים - כולן אינן אלא שבע, ואשר נשנה החלום פעמים לפי שהדבר מזומן, כמו שפירש לו בסוף (פסוק לב) ועל השנות החלום וגו׳. בשבע שנים הטובות נאמר (פסוק כה) הגיד לפרעה, לפי שהיה סמוך, ובשבע שני רעב נאמר

רש"י (המשך)

(פסוק כח) הראה את פרעה, לפי שהיה הדבר מופלג ורחוק, נופל בו לשון מראה׃

גור אריה

114 **מדוע לא נכנס פתרונם באזני פרעה** (על "פותרים היו") **פותרים היו וכו׳.** דאם לא כן "לפרעה" למה לי, אלא שהיו פותרים אותו ולא היה נכנס באזני פרעה. ואם תאמר ולמה לא היה נכנס באזניו, מנא ידע, שמא אמת פתרו, ויש לומר שכל מי שרוחו מקשקש בקרבו - הוא בשביל שחלם לו חלום שצריך

(לה) וְיִקְבְּצוּ אֶת־כָּל־אֹכֶל הַשָּׁנִים הַטֹּבוֹת הַבָּאוֹת הָאֵלֶּה וְיִצְבְּרוּ־בָר תַּחַת יַד־פַּרְעֹה אֹכֶל בֶּעָרִים וְשָׁמָרוּ׃ (לו) וְהָיָה הָאֹכֶל לְפִקָּדוֹן לָאָרֶץ לְשֶׁבַע שְׁנֵי הָרָעָב אֲשֶׁר תִּהְיֶיןָ בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְלֹא־תִכָּרֵת הָאָרֶץ בָּרָעָב׃ (לז) וַיִּיטַב הַדָּבָר בְּעֵינֵי פַרְעֹה וּבְעֵינֵי כָּל־עֲבָדָיו׃ (לח) וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־עֲבָדָיו הֲנִמְצָא כָזֶה אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ אֱלֹהִים בּוֹ׃ (לט) וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף אַחֲרֵי הוֹדִיעַ אֱלֹהִים אוֹתְךָ אֶת־כָּל־זֹאת אֵין־נָבוֹן וְחָכָם כָּמוֹךָ׃ (מ) אַתָּה תִּהְיֶה עַל־בֵּיתִי וְעַל־פִּיךָ יִשַּׁק כָּל־עַמִּי רַק הַכִּסֵּא אֶגְדַּל מִמֶּךָּ׃ (מא) וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף רְאֵה נְתַתִּי אֹתְךָ עַל כָּל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (מב) וַיָּסַר פַּרְעֹה אֶת־טַבַּעְתּוֹ מֵעַל יָדוֹ וַיִּתֵּן אֹתָהּ עַל־יַד יוֹסֵף וַיַּלְבֵּשׁ אֹתוֹ בִּגְדֵי־שֵׁשׁ וַיָּשֶׂם רְבִד הַזָּהָב עַל־צַוָּארוֹ׃ (מג) וַיַּרְכֶּב אֹתוֹ בְּמִרְכֶּבֶת הַמִּשְׁנֶה אֲשֶׁר־לוֹ וַיִּקְרְאוּ לְפָנָיו אַבְרֵךְ וְנָתוֹן אֹתוֹ עַל כָּל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (מד) וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף אֲנִי פַרְעֹה וּבִלְעָדֶיךָ לֹא־יָרִים אִישׁ אֶת־יָדוֹ וְאֶת־רַגְלוֹ בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (מה) וַיִּקְרָא פַרְעֹה שֵׁם־יוֹסֵף צָפְנַת פַּעְנֵחַ וַיִּתֶּן־לוֹ אֶת־אָסְנַת בַּת־פּוֹטִי פֶרַע כֹּהֵן אֹן לְאִשָּׁה וַיֵּצֵא יוֹסֵף עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (מו) וְיוֹסֵף בֶּן־שְׁלֹשִׁים שָׁנָה בְּעָמְדּוֹ לִפְנֵי פַרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרָיִם וַיֵּצֵא יוֹסֵף מִלִּפְנֵי פַרְעֹה וַיַּעֲבֹר בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (מז) וַתַּעַשׂ הָאָרֶץ בְּשֶׁבַע שְׁנֵי הַשָּׂבָע לְקֻמָצִים׃ (מח) וַיִּקְבֹּץ אֶת־כָּל־אֹכֶל| שֶׁבַע שָׁנִים אֲשֶׁר הָיוּ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּתֵּן־אֹכֶל בֶּעָרִים אֹכֶל שְׂדֵה־ הָעִיר אֲשֶׁר סְבִיבֹתֶיהָ נָתַן בְּתוֹכָהּ׃ (מט) וַיִּצְבֹּר יוֹסֵף בָּר כְּחוֹל הַיָּם הַרְבֵּה מְאֹד עַד כִּי־חָדַל לִסְפֹּר כִּי־אֵין מִסְפָּר׃

רש״י

מא:מב ויסר פרעה את טבעתו - נתינת טבעת המלך הוא אות למי שנותנה לו להיות שני לו לגדולה׃

בגדי שש - דבר חשיבות הוא במצרים׃

מא:מג אברך - כתרגומו דין אבא למלכא. רך בלשון ארמי מלך. בהשותפין (בבא בתרא ד א) לא ריכא ולא בר ריכא. ובדברי אגדה דרש ר׳ יהודה אברך זה יוסף שהוא אב בחכמה ורך בשנים, אמר לו רבי יוסי בן דורמסקית עד מתי אתה מעוות עלינו את הכתובים, אין אברך אלא לשון ברכים, שהכל היו נכנסין ויוצאין תחת ידו, כענין שנאמר ונתון אותו וגו׳׃

מא:מה צפנת פענח - מפרש הצפונות, ואין לפענח דמיון במקרא׃

רש״י (המשך)

פוטי פרע - הוא פוטיפר, ונקרא פוטיפרע על שנסתרס מאליו, לפי שלקח את יוסף למשכב זכר׃

גור אריה

לפתרון - אין רוחו נחה לו עד שנפתר לו, וכאשר פתרו לו החלום לפרעה עדיין לא נחה רוחו בקרבו, וידע בשביל זה שאין ממש בפתרון שלהם. ועוד נראה דכאשר יוליד ז׳ בנות ויקבור ז׳ בנות - הרי הוא כמו בראשונה, ואם כן למה תפעם רוחו, כי דבר זה שתתפעם רוחו מורה על חדוש. וכן יראה ממה שפירש שהיו פותרין לו ז׳ בנות, דאם לא כן מנא ליה לרז״ל (ב״ר פט, ו) לומר שכך היו פותרין לו ׳ז בנות אתה מוליד וכו״, או מה נפקא מיניה מה היו פותרים כיון שלא יפה היו פותרים, אלא נראה שרז״ל דקדקו שהכתוב אומר ״ואין פותר אותם לפרעה״, שלא היה קולם נכנס באזניו, ורוצה לומר כאילו לא פתרו אליו כלום, וזהו על כרחך שאמרו ׳ז׳ בנות אתה מוליד וז׳ בנות אתה קובר׳ והשתא הוא כמו בראשונה, ואם כן בשביל מה ״ותפעם רוחו״, ולפיכך לא היה קולם נכנס באזניו. ורז״ל במה שאמרו שהיו פותרים ׳ז׳ בנות׳ וכן ׳ז׳ אפרכיות וכו״ באו לפרש למה לא היה קולם נכנס באזניו, ולפיכך פירשו ז״ל שהיו פותרים דבר שאינו חדוש כמו ׳ז׳ בנות יהיה מוליד וכו״, אבל יוסף היה פותר חדוש גדול, שיהיה רעב ויהיה צריך לאצר תבואה, ולכך הוצרך יוסף לומר ״ועתה ירא פרעה״ (פסוק לג). ויתורץ בזה גם כן קושית הרמב״ן (פסוק ד) למה הוצרך יוסף לומר ״ועתה ירא פרעה״, אבל אחר שהתפעם רוחו בקרבו על דבר חדוש, והם לא פתרו לו שום דבר חדוש, לא היה קולם נכנס באזניו, ולפיכך אמר יוסף מה שתפעם רוחך הוא בשביל שהחלום הזה דבר חדוש שמראה לך השם כדי שתעשה זה - ״ועתה ירא פרעה איש חכם ונבון״. ומצאתי פירוש בדרך אגדה דכתיב ״ואין פותר אותם לפרעה״ כלומר לא היו פותרים לפרעה, כי לפי שהיו פותרים ׳שבע בנות וכו״, ושאל להם למה נקראו הבנות ״פרות״, והשיבו על שם ״פרו ורבו״ (לעיל א, כח), כי שם ״פרות״ ושם ׳לידת בנות׳ הכל יקרא ׳פרה׳. וזה לא היה פתרון לפרעה, כי לפרעה שלא היה יודע לשון הקדש לא היה לו זה פתרון כלל. ומצאנו לקמן דלא היה פרעה מבין לשון הקדש בפרשת ויחי (רש״י להלן נ, ו), כי בלשונו של פרעה לא היה נקרא הפרה ושם ׳פרה ורבה׳ בלשון אחד, והיינו דכתיב ״ואין פותר אותם״ מלא בו״ו, אותיות ׳פרות׳, ה״פרות״ לא היו פותרין אותם לפרעה. ודבר זה דברי אגדה, ויש להשיב עליהם, דהא גם כן דרשו כן רז״ל (ב״ר פט, ו) ׳ז׳ אפרכיות אתה כובש וכו״, וזה לא יתכן לפי זה, מכל מקום אין זה קשיא, כיון שפתרון הפרות לא היה כלום ולא היה נכנס באזניו - גם כן פתרון השבלים שדומה לזה - אינו כלום. ואין להקשות לפירוש אשר אמרנו מנא ליה דהיו פותרין הני תרי מילי - דלמא מידי אחריני דהוי גם כן כמו אלו שנים שאינו דבר חדוש, שזה אין קשיא, דכיון

(נ) וְיוֹסֵף יֵלַד שְׁנֵי בָנִים בְּטֶרֶם תָּבוֹא שְׁנַת הָרָעָב אֲשֶׁר יָלְדָה־לּוֹ אָסְנַת בַּת־פּוֹטִי פֶרַע כֹּהֵן אוֹן׃ (נא) וַיִּקְרָא יוֹסֵף
אֶת־שֵׁם הַבְּכוֹר מְנַשֶּׁה כִּי־נַשַּׁנִי אֱלֹהִים אֶת־כָּל־עֲמָלִי וְאֵת כָּל־בֵּית אָבִי׃ (נב) וְאֶת שֵׁם הַשֵּׁנִי קָרָא אֶפְרָיִם כִּי־הִפְרַנִי
אֱלֹהִים בְּאֶרֶץ עָנְיִי׃ (נג) וַתִּכְלֶינָה שֶׁבַע שְׁנֵי הַשָּׂבָע אֲשֶׁר הָיָה בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (נד) וַתָּחֶלְינָה שֶׁבַע שְׁנֵי הָרָעָב לָבוֹא
כַּאֲשֶׁר אָמַר יוֹסֵף וַיְהִי רָעָב בְּכָל־הָאֲרָצוֹת וּבְכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם הָיָה לֶחֶם׃ (נה) וַתִּרְעַב כָּל־אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּצְעַק הָעָם
אֶל־פַּרְעֹה לַלָּחֶם וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה לְכָל־מִצְרַיִם לְכוּ אֶל־יוֹסֵף אֲשֶׁר־יֹאמַר לָכֶם תַּעֲשׂוּ׃ (נו) וְהָרָעָב הָיָה עַל כָּל־פְּנֵי
הָאָרֶץ וַיִּפְתַּח יוֹסֵף אֶת כָּל־אֲשֶׁר בָּהֶם וַיִּשְׁבָּר לְמִצְרַיִם וַיֶּחֱזַק הָרָעָב בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ (נז) וְכָל־הָאָרֶץ בָּאוּ מִצְרַיְמָה
לִשְׁבָּר אֶל־יוֹסֵף כִּי־חָזַק הָרָעָב בְּכָל־הָאָרֶץ׃ **פרק מב** (א) וַיַּרְא יַעֲקֹב כִּי יֶשׁ־שֶׁבֶר בְּמִצְרָיִם וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לְבָנָיו לָמָּה
תִּתְרָאוּ׃ (ב) וַיֹּאמֶר הִנֵּה שָׁמַעְתִּי כִּי יֶשׁ־שֶׁבֶר בְּמִצְרָיִם רְדוּ־שָׁמָּה וְשִׁבְרוּ־לָנוּ מִשָּׁם וְנִחְיֶה וְלֹא נָמוּת׃ (ג) וַיֵּרְדוּ אֲחֵי־
יוֹסֵף עֲשָׂרָה לִשְׁבֹּר בָּר מִמִּצְרָיִם׃ (ד) וְאֶת־בִּנְיָמִין אֲחִי יוֹסֵף לֹא־שָׁלַח יַעֲקֹב אֶת־אֶחָיו כִּי אָמַר פֶּן־יִקְרָאֶנּוּ אָסוֹן׃

רש"י

מא:נ בטרם תבוא שנת הרעב - מכאן שאסור לאדם לשמש מטתו בשני רעבון׃[115]

מא:נה ותרעב כל ארץ מצרים - שהרקיבה תבואתם שאצרו חוץ משל יוסף׃

אשר יאמר לכם תעשו - לפי שהיה יוסף אומר להם שימולו[116], וכשבאו אצל פרעה ואומרים כך הוא אומר לנו, אמר להם למה לא צברתם בר, והלא הכריז לכם ששני הרעב באים, אמרו לו אספנו הרבה והרקיבה, אמר להם אם כן כל אשר יאמר לכם תעשו, הרי גזר על התבואה והרקיבה, מה אם יגזור עלינו ונמות׃

מב:א וירא יעקב כי יש שבר במצרים - ומהיכן ראה, והלא לא ראה אלא שמע, שנאמר (להלן מב ב) הנה שמעתי וגו', ומהו וירא, ראה באספקלריא של קדש שעדיין יש לו שבר במצרים. ולא היתה נבואה ממש להודיעו בפירוש שזה יוסף׃

למה תתראו - למה תראו עצמכם בפני בני ישמעאל ובני עשו כאלו אתם שבעים, שבאותה שעה עדיין היה להם תבואה. [ולי נראה פשוטו למה תתראו, למה יהיו הכל מסתכלין בכם ומתמיהים בכם שאין אתם מבקשים לכם אוכל בטרם שיכלה

רש"י (המשך)

מה שבידכם]. ומפי אחרים שמעתי שהוא לשון כחישה, למה תהיו כחושים ברעב. ודומה לו (משלי יא כה) ומרוה גם הוא יורה׃

מב:ב רדו שמה - ולא אמר לכו, רמז למאתים ועשר שנים שנשתעבדו למצרים, כמנין רד"ו׃

מב:ג וירדו אחי יוסף - ולא כתב בני יעקב, מלמד שהיו מתחרטים במכירתו ונתנו לבם להתנהג עמו באחוה ולפדותו בכל ממון שיפסקו עליהם׃

עשרה - מה תלמוד לומר, והלא כתיב (פסוק ד) ואת בנימין אחי יוסף לא שלח, אלא לענין האחוה היו חלוקין לעשרה, שלא היתה אהבת כולם ושנאת כולם שוה לו, אבל לענין לשבור בר כולם לב אחד להם׃

מב:ד פן יקראנו אסון - ובבית לא יקראנו אסון, אמר רבי אליעזר בן יעקב מכאן שהשטן מקטרג בשעת הסכנה׃

גור אריה

שאלו שני חלומות ראה בלילה אחד - על כרחך הם שוים ודומים, כי כך הם דומים; כי הבנים ישוב הארץ כמו כבוש הארץ, כדילפינן מקרא (לעיל א, כח) "פרו ורבו וכבשוה", 'מי שדרכו לכבוש הארץ מצווה על פריה ורביה' (רש"י שם), וז' שבלים הם דומים לז' אפרכיות שיכבוש, וישוב הארץ דומה למי שיכבוש הארץ, ואם כן בענין זה הם ז' פרות גם כן, כי הם שווים. ויש לומר גם כן שלאו דווקא שהיו פותרים לו 'ז' בנות', רק מידי דלא הוי חדוש היו פותרין, רק שרצו לומר דבר כזה שאינו חדוש היו פותרין, וחדא מלתא נקט׃

115 גדרי האיסור (על "אסור לשמש מטתו בשני רעבון") **(נ) מכאן שאדם אסור לשמש מטתו וכו'.** וצריך לומר כי נולדה ליוסף בת כבר, דאם לא כן אפילו בשנת רעבון - כיון שלא קיים מצות פריה ורביה עד שיש לו בן ובת למה נאסר לו תשמיש המטה, ולפיכך היה לוי משמש מטתו, שהרי יוכבד נולדה בין החומות. וכן יצחק היה משמש מטתו, דכתיב (לעיל כו, ח) "והנה יצחק מצחק את רבקה אשתו". אך קשה דאם כן יהיו יותר מע' נפש, לפיכך נראה הרעב דהכא - כיון שהיה קצוב ז' שנים (פסוק ל) - לא היה רשאי לשמש מטתו, דלא אמרינן דמותר רק בשביל שאין קצבה לרעב, ויהיה עומד בלא בנים לעולם, אבל הכא שיש קצבה - אסור. ועוד יש לומר דלאו לענין אסור קאמר, דודאי מותר, אלא דמכל מקום גנאי היה לאפרים ומנשה אם נולדו בשני רעבון על ידי דחיית אסור. ומצינו כהאי גוונא, דאמרינן בסוף שבת (קנו.) מאן דנולד בשבת - מיית בשבתא, דמתחלל שבת על ידו, ואף על גב דלאו איהו עבד, מכל מקום גנאי הוא לו שעל ידו מתחלל שבת, הכא נמי גנאי היה להם שיהיו נולדים על ידי דחיית אסור, דהיינו תשמיש בשני רעב׃

116 המילה כיסוד הקיום (על "לפי שהיה אומר להם שימולו") **(נה) לפי שאמר להם שימולו וכו'.** וקשיא לי למה אמר להם שימולו, והלא אין מכריחים את הגוי להתגייר, ויש לדבר זה ענין נפלא, כי כאשר ראה יוסף כי התבואה שלהם הרקיבה ותבואת יוסף לא הרקיבה - אז ידע יוסף כי מחמת שערלים היו,

(ה) וַיָּבֹאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִשְׁבֹּר בְּתוֹךְ הַבָּאִים כִּי־הָיָה הָרָעָב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ (ו) וְיוֹסֵף הוּא הַשַּׁלִּיט עַל־הָאָרֶץ הוּא הַמַּשְׁבִּיר לְכָל־עַם הָאָרֶץ וַיָּבֹאוּ אֲחֵי יוֹסֵף וַיִּשְׁתַּחֲווּ־לוֹ אַפַּיִם אָרְצָה׃ (ז) וַיַּרְא יוֹסֵף אֶת־אֶחָיו וַיַּכִּרֵם וַיִּתְנַכֵּר אֲלֵיהֶם וַיְדַבֵּר אִתָּם קָשׁוֹת וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מֵאַיִן בָּאתֶם וַיֹּאמְרוּ מֵאֶרֶץ כְּנַעַן לִשְׁבָּר־אֹכֶל׃ (ח) וַיַּכֵּר יוֹסֵף אֶת־אֶחָיו וְהֵם לֹא הִכִּרֻהוּ׃ (ט) וַיִּזְכֹּר יוֹסֵף אֶת הַחֲלֹמוֹת אֲשֶׁר חָלַם לָהֶם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מְרַגְּלִים אַתֶּם לִרְאוֹת אֶת־עֶרְוַת הָאָרֶץ בָּאתֶם׃ (י) וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו לֹא אֲדֹנִי וַעֲבָדֶיךָ בָּאוּ לִשְׁבָּר־אֹכֶל׃ (יא) כֻּלָּנוּ בְּנֵי אִישׁ־אֶחָד נָחְנוּ כֵּנִים אֲנַחְנוּ לֹא־הָיוּ עֲבָדֶיךָ מְרַגְּלִים׃ (יב) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם לֹּא כִּי־עֶרְוַת הָאָרֶץ בָּאתֶם לִרְאוֹת׃ (יג) וַיֹּאמְרוּ שְׁנֵים עָשָׂר עֲבָדֶיךָ אַחִים| אֲנַחְנוּ בְּנֵי אִישׁ־אֶחָד בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וְהִנֵּה הַקָּטֹן אֶת־ אָבִינוּ הַיּוֹם וְהָאֶחָד אֵינֶנּוּ׃ (יד) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף הוּא אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֲלֵכֶם לֵאמֹר מְרַגְּלִים אַתֶּם׃

רש"י

מב:ה בתוך הבאים - מטמינין עצמן שלא יכירום, לפי שצוה להם אביהם שלא יתראו כולם בפתח אחד אלא שיכנס כל אחד בפתחו, כדי שלא תשלוט בהם עין הרע שכולם נאים וכולם גבורים:

מב:ח ויכר יוסף וגו' - לפי שהניחם חתומי זקן:

והם לא הכרהו - שיצא מאצלם בלא חתימת זקן, ועכשיו בא בחתימת זקן. ומדרש אגדה ויכר יוסף את אחיו כשנמסרו בידו הכיר שהם אחיו ורחם עליהם, והם לא הכירוהו כשנפל בידם לנהוג בו אחוה:

מב:ט אשר חלם להם - עליהם, וידע שנתקיימו, שהרי השתחוו לו:

ערות הארץ - גלוי הארץ, מהיכן היא נוחה ליכבש, כמו (ויקרא כ יח) את מקורה הערה, וכמו (יחזקאל טז ז) ערום ועריה. וכן כל ערוה שבמקרא לשון גילוי.

מב:יא כלנו בני איש אחד נחנו - נצנצה בהם רוח הקדש וכללוהו עמהם שאף הוא בן אביהם:

מב:יב כי ערות הארץ באתם לראות - שהרי נכנסתם בעשרה שערי העיר, למה לא נכנסתם בשער אחד:

מב:יג ויאמרו שנים עשר עבדיך וגו' - ובשביל אותו אחד שאיננו נתפזרנו בעיר לבקשו:

מב:יד הוא אשר דברתי - הדבר אשר דברתי שאתם מרגלים הוא האמת והנכון, זהו לפי פשוטו. ומדרשו אמר להם ואלו מצאתם אותו ויפסקו עליכם ממון הרבה תפדוהו. אמרו לו הן. אמר להם ואם יאמרו לכם שלא יחזירוהו בשום ממון מה תעשו. אמרו לו לכך באנו, להרוג או ליהרג, אמר להם הוא אשר דברתי

רמב"ן

מב:ט מדוע התנכר יוסף לאחיו – קיום החלומות

ויזכר יוסף את החלומות אשר חלם להם - עליהם, וידע שנתקיימו שהרי השתחוו לו, לשון רש"י. ולפי דעתי שהדבר בהפך, כי יאמר הכתוב כי בראות יוסף את אחיו משתחוים לו זכר כל החלומות אשר חלם להם וידע שלא נתקיים אחד מהם בפעם הזאת, כי יודע בפתרונם כי כל אחיו ישתחוו לו בתחילה מן החלום הראשון, והנה אנחנו מאלמים אלומים, כי "אנחנו" ירמוז לכל אחיו אחד עשר, ופעם שנית ישתחוו לו השמש והירח ואחד עשר כוכבים מן החלום השני, וכיון שלא ראה בנימן עמהם חשב זאת התחבולה שיעליל עליהם כדי שיביאו גם בנימין אחיו אליו לקיים החלום הראשון תחילה:

ועל כן לא רצה להגיד להם אני יוסף אחיכם, ולאמר מהרו ועלו אל אבי וישלח העגלות כאשר עשה עמהם בפעם השניה, כי היה אביו בא מיד בלא ספק. ואחרי שנתקיים החלום הראשון הגיד להם לקיים החלום השני. ולולי כן היה יוסף חוטא חטא גדול לצער את אביו ולהעמידו ימים רבים בשכול ואבל על שמעון ועליו, ואף אם היה רצונו לצער את אחיו קצת איך לא יחמול על שיבת אביו, אבל את הכל עשה יפה בעתו לקיים החלומות כי ידע שיתקיימו באמת:

גם הענין השני שעשה להם בגביע לא שתהיה כוונתו לצערם, אבל חשד אולי יש להם שנאה בבנימין שיקנאו אותו באהבת אביהם כקנאתם בו, או שמא הרגיש בנימין שהיה ידם ביוסף ונולדה ביניהם קטטה ושנאה, ועל כן לא רצה שילך עמהם בנימן אולי ישלחו בו ידם עד בדקו אותם באהבתו:

ולזה נתכוונו בו רבותינו בבראשית רבה (צג ט) אמר רבי חייא בר' אבא כל הדברים שאתה קורא שדיבר יהודה בפני אחיו עד

גור אריה

כי המילה הוא הברית (לעיל יז, יא), ותרגום "ברית" קיימא' (שם), ומי שאין לו הקיום הזה שאין לו המילה - נרקבה לו התבואה. וכבר ידעת כי כל דבר שנברא עם האדם הוא ראוי להתקיים חוץ מן הערלה, שהרי אמרה תורה להסיר אותה (שם), ולכך בעל הערלה דבק בדבר שאין לו קיום, ולכך היה התבואה שלו נרקב. ומהשתא לא יקשה איך היה מכריחם על המילה, כיון שהוא רצון הקדוש ברוך הוא שיהיו נימולים, שפיר דמי להכריחם. ויש לך לדעת עוד כי לא היו ראוים שיהיו מתפרנסים מיוסף הצדיק, אשר שמר הברית ולא בא על הגויה, כי אם על ידי המילה, ואז היו ראוים להיות מתפרנסים על ידי יוסף - המשביר בזכות המילה. והבן זה - כי בזכות המילה היה יוסף לראש משביר, ולפיכך לא היו ראוים להתפרנס מיוסף כי אם כאשר נימולו, ודבר זה ידוע למבינים:

(טו) בְּזֹאת תִּבָּחֲנוּ חֵי פַרְעֹה אִם־תֵּצְאוּ מִזֶּה כִּי אִם־בְּבוֹא אֲחִיכֶם הַקָּטֹן הֵנָּה׃ (טז) שִׁלְחוּ מִכֶּם אֶחָד וְיִקַּח אֶת־
אֲחִיכֶם וְאַתֶּם הֵאָסְרוּ וְיִבָּחֲנוּ דִּבְרֵיכֶם הַאֱמֶת אִתְּכֶם וְאִם־ לֹא חֵי פַרְעֹה כִּי מְרַגְּלִים אַתֶּם׃ (יז) וַיֶּאֱסֹף אֹתָם אֶל־
מִשְׁמָר שְׁלֹשֶׁת יָמִים׃ (יח) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי זֹאת עֲשׂוּ וִחְיוּ אֶת־הָאֱלֹהִים אֲנִי יָרֵא׃ (יט) אִם־כֵּנִים
אַתֶּם אֲחִיכֶם אֶחָד יֵאָסֵר בְּבֵית מִשְׁמַרְכֶם וְאַתֶּם לְכוּ הָבִיאוּ שֶׁבֶר רַעֲבוֹן בָּתֵּיכֶם׃ (כ) וְאֶת־אֲחִיכֶם הַקָּטֹן תָּבִיאוּ
אֵלַי וְיֶאֱמְנוּ דִבְרֵיכֶם וְלֹא תָמֻתוּ וַיַּעֲשׂוּ־כֵן׃ (כא) וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו אֲבָל אֲשֵׁמִים| אֲנַחְנוּ עַל־אָחִינוּ אֲשֶׁר
רָאִינוּ צָרַת נַפְשׁוֹ בְּהִתְחַנְּנוֹ אֵלֵינוּ וְלֹא שָׁמָעְנוּ עַל־כֵּן בָּאָה אֵלֵינוּ הַצָּרָה הַזֹּאת׃ (כב) וַיַּעַן רְאוּבֵן אֹתָם לֵאמֹר הֲלוֹא
אָמַרְתִּי אֲלֵיכֶם| לֵאמֹר אַל־תֶּחֱטְאוּ בַיֶּלֶד וְלֹא שְׁמַעְתֶּם וְגַם־דָּמוֹ הִנֵּה נִדְרָשׁ׃ (כג) וְהֵם לֹא יָדְעוּ כִּי שֹׁמֵעַ יוֹסֵף כִּי
הַמֵּלִיץ בֵּינֹתָם׃ (כד) וַיִּסֹּב מֵעֲלֵיהֶם וַיֵּבְךְּ וַיָּשָׁב אֲלֵהֶם וַיְדַבֵּר אֲלֵהֶם וַיִּקַּח מֵאִתָּם אֶת־שִׁמְעוֹן וַיֶּאֱסֹר אֹתוֹ
לְעֵינֵיהֶם׃ (כה) וַיְצַו יוֹסֵף וַיְמַלְאוּ אֶת־כְּלֵיהֶם בָּר וּלְהָשִׁיב כַּסְפֵּיהֶם אִישׁ אֶל־שַׂקּוֹ וְלָתֵת לָהֶם צֵדָה לַדָּרֶךְ וַיַּעַשׂ
לָהֶם כֵּן׃ (כו) וַיִּשְׂאוּ אֶת־שִׁבְרָם עַל־חֲמֹרֵיהֶם וַיֵּלְכוּ מִשָּׁם׃ (כז) וַיִּפְתַּח הָאֶחָד אֶת־שַׂקּוֹ לָתֵת מִסְפּוֹא לַחֲמֹרוֹ בַּמָּלוֹן
וַיַּרְא אֶת־כַּסְפּוֹ וְהִנֵּה־הוּא בְּפִי אַמְתַּחְתּוֹ׃ (כח) וַיֹּאמֶר אֶל־אֶחָיו הוּשַׁב כַּסְפִּי וְגַם הִנֵּה בְאַמְתַּחְתִּי וַיֵּצֵא לִבָּם
וַיֶּחֶרְדוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו לֵאמֹר מַה־זֹּאת עָשָׂה אֱלֹהִים לָנוּ׃ (כט) וַיָּבֹאוּ אֶל־יַעֲקֹב אֲבִיהֶם אַרְצָה כְּנָעַן וַיַּגִּידוּ לוֹ אֵת
כָּל־הַקֹּרֹת אֹתָם לֵאמֹר׃ (ל) דִּבֶּר הָאִישׁ אֲדֹנֵי הָאָרֶץ אִתָּנוּ קָשׁוֹת וַיִּתֵּן אֹתָנוּ כְּמְרַגְּלִים אֶת־הָאָרֶץ׃ (לא) וַנֹּאמֶר
אֵלָיו כֵּנִים אֲנָחְנוּ לֹא הָיִינוּ מְרַגְּלִים׃ (לב) שְׁנֵים־עָשָׂר אֲנַחְנוּ אַחִים בְּנֵי אָבִינוּ הָאֶחָד אֵינֶנּוּ וְהַקָּטֹן הַיּוֹם אֶת־
אָבִינוּ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃ (לג) וַיֹּאמֶר אֵלֵינוּ הָאִישׁ אֲדֹנֵי הָאָרֶץ בְּזֹאת אֵדַע כִּי כֵנִים אַתֶּם אֲחֵיכֶם הֶאֶחָד הַנִּיחוּ אִתִּי
וְאֶת־רַעְבוֹן בָּתֵּיכֶם קְחוּ וָלֵכוּ׃

רש"י

אליכם להרוג בני העיר באתם, מנחש אני בגביע שלי ששנים מכם החריבו כרך גדול של שכם׃

מב:טו חי פרעה - אם יחיה פרעה. שהיה נשבע לשקר, היה נשבע בחיי פרעה׃

מב:כג כי המליץ בינותם - כי כשהיו מדברים עמו היה המליץ ביניהם, היודע לשון עברי ולשון מצרי, והיה מליץ דבריהם ליוסף ודברי יוסף להם, לכך היו סבורים שאין יוסף מכיר בלשון עברי׃

המליץ - זה מנשה׃[117]

מב:כד את שמעון - הוא השליכו לבור, הוא שאמר ללוי (לעיל לז יט) הנה בעל החלומות הלזה בא. דבר אחר נתכוין יוסף להפרידו מלוי שמא יתיעצו שניהם להרוג אותו׃

ויאסור אותו לעיניהם - לא אסרו אלא לעיניהם, וכיון שיצאו הוציאו והאכילו והשקהו׃

מב:כז ויפתח האחד - הוא לוי שנשאר יחיד משמעון בן זוגו׃

רמב"ן

שאתה מגיע ולא יכול יוסף להתאפק היה בו פיוס ליוסף פיוס לאחיו, פיוס לבנימין. פיוס ליוסף, ראה היאך נותן נפשו על בניה של רחל וכו׳׃

וכן אני אומר שכל הענינים האלה היו ביוסף מחכמתו בפתרון החלומות, כי יש לתמוה אחר שעמד יוסף במצרים ימים רבים והיה פקיד ונגיד בבית שר גדול במצרים, איך לא שלח כתב אחד לאביו להודיעו ולנחמו, כי מצרים קרוב לחברון כששה ימים, ואילו היה מהלך שנה היה ראוי להודיעו לכבוד אביו, ויקר פדיון נפשו ויפדנו ברוב ממון׃

אבל היה רואה כי השתחויית אחיו לו וגם אביו וכל זרעו אתו, אי אפשר להיות בארצם, והיה מקוה להיותו שם במצרים בראותו הצלחתו הגדולה שם, וכל שכן אחרי ששמע חלום פרעה שנתברר לו כי יבאו כלם שמה ויתקיימו כל חלומותיו׃

ויאמר אליהם מרגלים אתם - העלילה הזאת יצטרך להיות בה טעם או אמתלא, כי מה עשו להיות אומר להם ככה, וכל הארץ

גור אריה

117 "המליץ" בה"א הידיעה (על "המליץ – זה מנשה") **המליץ זהו מנשה.** דאם לא כן לא הוי ליה לכתוב "המליץ" בה"א הידיעה, רק 'כי מליץ בינותם', ומאחר שכתוב בה"א משמע מליץ ידוע, ואין ידוע שהיה מבין בלשון הקדש רק מנשה שהיה בכור ליוסף, והיה מלמדו לשון הקודש, שהרי האב חייב ללמוד לבנו לשון הקודש׃

(לד) וְהָבִיאוּ אֶת־אֲחִיכֶם הַקָּטֹן אֵלַי וְאֵדְעָה כִּי לֹא מְרַגְּלִים אַתֶּם כִּי כֵנִים אַתֶּם אֶת־אֲחִיכֶם אֶתֵּן לָכֶם וְאֶת־הָאָרֶץ
תִּסְחָרוּ׃ (לה) וַיְהִי הֵם מְרִיקִים שַׂקֵּיהֶם וְהִנֵּה־אִישׁ צְרוֹר־כַּסְפּוֹ בְּשַׂקּוֹ וַיִּרְאוּ אֶת־צְרֹרוֹת כַּסְפֵּיהֶם הֵמָּה וַאֲבִיהֶם
וַיִּירָאוּ׃ (לו) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יַעֲקֹב אֲבִיהֶם אֹתִי שִׁכַּלְתֶּם יוֹסֵף אֵינֶנּוּ וְשִׁמְעוֹן אֵינֶנּוּ וְאֶת־בִּנְיָמִן תִּקָּחוּ עָלַי הָיוּ
כֻלָּנָה׃ (לז) וַיֹּאמֶר רְאוּבֵן אֶל־אָבִיו לֵאמֹר אֶת־שְׁנֵי בָנַי תָּמִית אִם־לֹא אֲבִיאֶנּוּ אֵלֶיךָ תְּנָה אֹתוֹ עַל־יָדִי וַאֲנִי אֲשִׁיבֶנּוּ
אֵלֶיךָ׃ (לח) וַיֹּאמֶר לֹא־יֵרֵד בְּנִי עִמָּכֶם כִּי־אָחִיו מֵת וְהוּא לְבַדּוֹ נִשְׁאָר וּקְרָאָהוּ אָסוֹן בַּדֶּרֶךְ אֲשֶׁר תֵּלְכוּ־בָהּ
וְהוֹרַדְתֶּם אֶת־שֵׂיבָתִי בְּיָגוֹן שְׁאוֹלָה׃ פרק מג (א) וְהָרָעָב כָּבֵד בָּאָרֶץ׃ (ב) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כִּלּוּ לֶאֱכֹל אֶת־הַשֶּׁבֶר אֲשֶׁר
הֵבִיאוּ מִמִּצְרָיִם וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם אֲבִיהֶם שֻׁבוּ שִׁבְרוּ־לָנוּ מְעַט־אֹכֶל׃ (ג) וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוּדָה לֵאמֹר הָעֵד הֵעִד בָּנוּ
הָאִישׁ לֵאמֹר לֹא־תִרְאוּ פָנַי בִּלְתִּי אֲחִיכֶם אִתְּכֶם׃ (ד) אִם־יֶשְׁךָ מְשַׁלֵּחַ אֶת־אָחִינוּ אִתָּנוּ נֵרְדָה וְנִשְׁבְּרָה לְךָ אֹכֶל׃ (ה)
וְאִם־אֵינְךָ מְשַׁלֵּחַ לֹא נֵרֵד כִּי־הָאִישׁ אָמַר אֵלֵינוּ לֹא־תִרְאוּ פָנַי בִּלְתִּי אֲחִיכֶם אִתְּכֶם׃ (ו) וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל לָמָּה
הֲרֵעֹתֶם לִי לְהַגִּיד לָאִישׁ הַעוֹד לָכֶם אָח׃ (ז) וַיֹּאמְרוּ שָׁאוֹל שָׁאַל־הָאִישׁ לָנוּ וּלְמוֹלַדְתֵּנוּ לֵאמֹר הַעוֹד אֲבִיכֶם חַי
הֲיֵשׁ לָכֶם אָח וַנַּגֶּד־לוֹ עַל־פִּי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הֲיָדוֹעַ נֵדַע כִּי יֹאמַר הוֹרִידוּ אֶת־אֲחִיכֶם׃ (ח) וַיֹּאמֶר יְהוּדָה אֶל־
יִשְׂרָאֵל אָבִיו שִׁלְחָה הַנַּעַר אִתִּי וְנָקוּמָה וְנֵלֵכָה וְנִחְיֶה וְלֹא נָמוּת גַּם־אֲנַחְנוּ גַּם־אַתָּה גַּם־טַפֵּנוּ׃ (ט) אָנֹכִי אֶעֶרְבֶּנּוּ
מִיָּדִי תְּבַקְשֶׁנּוּ אִם־לֹא הֲבִיאֹתִיו אֵלֶיךָ וְהִצַּגְתִּיו לְפָנֶיךָ וְחָטָאתִי לְךָ כָּל־הַיָּמִים׃ (י) כִּי לוּלֵא הִתְמַהְמָהְנוּ כִּי־עַתָּה
שַׁבְנוּ זֶה פַּעֲמָיִם׃ (יא) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יִשְׂרָאֵל אֲבִיהֶם אִם־כֵּן| אֵפוֹא זֹאת עֲשׂוּ קְחוּ מִזִּמְרַת הָאָרֶץ בִּכְלֵיכֶם
וְהוֹרִידוּ לָאִישׁ מִנְחָה מְעַט צֳרִי וּמְעַט דְּבַשׁ נְכֹאת וָלֹט בָּטְנִים וּשְׁקֵדִים׃ (יב) וְכֶסֶף מִשְׁנֶה קְחוּ בְיֶדְכֶם וְאֶת־הַכֶּסֶף
הַמּוּשָׁב בְּפִי אַמְתְּחֹתֵיכֶם תָּשִׁיבוּ בְיֶדְכֶם אוּלַי מִשְׁגֶּה הוּא׃ (יג) וְאֶת־אֲחִיכֶם קָחוּ וְקוּמוּ שׁוּבוּ אֶל־הָאִישׁ׃ (יד) וְאֵל
שַׁדַּי יִתֵּן לָכֶם רַחֲמִים לִפְנֵי הָאִישׁ וְשִׁלַּח לָכֶם אֶת־אֲחִיכֶם אַחֵר וְאֶת־בִּנְיָמִין וַאֲנִי כַּאֲשֶׁר שָׁכֹלְתִּי שָׁכָלְתִּי׃ (טו)
וַיִּקְחוּ הָאֲנָשִׁים אֶת־הַמִּנְחָה הַזֹּאת וּמִשְׁנֶה־כֶּסֶף לָקְחוּ בְיָדָם וְאֶת־בִּנְיָמִן וַיָּקֻמוּ וַיֵּרְדוּ מִצְרַיִם וַיַּעַמְדוּ לִפְנֵי יוֹסֵף׃

רש"י

מב:לו אתי שכלתם - מלמד שחשדן שמא הרגוהו או מכרוהו כיוסף:

מב:לח לא ירד בני עמכם - לא קבל דבריו של ראובן. אמר בכור שוטה הוא זה, הוא אומר להמית בניו, וכי בניו הם ולא בני:

מג:ח ונחיה - נצנצה בו רוח הקודש, על ידי הליכה זו תחי רוחך שנאמר (מה כז) ותחי רוח יעקב אביהם:

ולא נמות - ברעב. בנימין ספק יתפש ספק לא יתפש, ואנו כלנו מתים ברעב אם לא נלך, מוטב שתניח את הספק ותתפוש את הודאי:

מג:ט וחטאתי לך כל הימים - לעולם הבא:

מג:יד אל שדי - שדי בנתינת רחמיו, וכדי היכולת בידו ליתן, יתן לכם רחמים, זהו פשוטו. ומדרשו מי שאמר לעולם די יאמר די לצרותי, שלא שקטתי מנעורי, צרת לבן, צרת עשו, צרת רחל, צרת דינה, צרת יוסף, צרת שמעון, צרת בנימין:

ושלח לכם - ויפטר לכון, תרגומו, יפטרנו מאסיריו, לשון (שמות כא כו) לחפשי ישלחנו, ואינו נופל בתרגום [לתרגמו] לשון וישלח, שהרי לשם הם הולכים אצלו:

רמב"ן

באו אליו, והם בתוך הבאים, כמו שאמר לשבור בתוך הבאים כי היה הרעב בארץ כנען:

ואולי ראה אותם אנשי תואר ונכבדים, לבושי מכלול כולם, ואמר להם אין דרך אנשים נכבדים ככם לבא לשבור אוכל כי עבדים רבים לכם. ויתכן שהיו בתחילת הבאים מארץ כנען, והוא טעם ויבאו בני ישראל לשבור בתוך הבאים כי היה הרעב בארץ כנען, כי עתה באו משם הראשונים. ויאמר להם יוסף מרגלים אתם, כי מארץ כנען לא בא אלי אדם לשבור אוכל, וזה טעם מאין באתם, שאמר להם בתחילה:

מג:יד "את אחיכם אחר" – תפילת יעקב ורמז לגלויות

ושלח לכם את אחיכם אחר ואת בנימין - נראה על דרך הפשט כי לא היה שמעון רצוי אביו בעבור דבר שכם, ולכך לא אמר את שמעון בני ואת בנימין, כי לא יזכרנו בשמו, וכאשר עזבו במצרים ימים רבים, אילו היה בביתו לחם לא שלח עדיין את בנימין וינחהו במצרים:

ורש"י כתב רוח הקדש נצנצה בו לרבות את יוסף. ובבראשית רבה (צב ג) גם כן אמרו ושלח לכם את אחיכם, זה יוסף, אחר,

(טז) וַיִּרְא יוֹסֵף אִתָּם֙ אֶת־בִּנְיָמִ֔ין וַיֹּ֖אמֶר לַאֲשֶׁ֣ר עַל־בֵּית֑וֹ הָבֵ֨א אֶת־הָאֲנָשִׁ֜ים הַבָּ֗יְתָה וּטְבֹ֤חַ טֶ֙בַח֙ וְהָכֵ֔ן כִּ֥י אִתִּ֖י יֹאכְל֣וּ הָאֲנָשִׁ֑ים בַּצָּהֳרָֽיִם׃ (יז) וַיַּ֣עַשׂ הָאִ֔ישׁ כַּאֲשֶׁ֖ר אָמַ֣ר יוֹסֵ֑ף וַיָּבֵ֥א הָאִ֛ישׁ אֶת־הָאֲנָשִׁ֖ים בֵּ֥יתָה יוֹסֵֽף׃ (יח) וַיִּירְא֣וּ הָאֲנָשִׁ֗ים כִּ֤י הוּבְא֙וּ֙ בֵּ֣ית יוֹסֵ֔ף וַיֹּ֣אמְר֔וּ עַל־דְּבַ֥ר הַכֶּ֖סֶף הַשָּׁ֣ב בְּאַמְתְּחֹתֵ֣ינוּ׀ בַּתְּחִלָּ֣ה אֲנַ֣חְנוּ מוּבָאִ֗ים לְהִתְגֹּלֵ֤ל עָלֵ֙ינוּ֙ וּלְהִתְנַפֵּ֣ל עָלֵ֔ינוּ וְלָקַ֥חַת אֹתָ֛נוּ לַעֲבָדִ֖ים וְאֶת־חֲמֹרֵ֑ינוּ׃ (יט) וַיִּגְּשׁ֗וּ אֶל־הָאִישׁ֙ אֲשֶׁ֣ר עַל־בֵּ֣ית יוֹסֵ֔ף וַיְדַבְּר֥וּ אֵלָ֖יו פֶּ֥תַח הַבָּֽיִת׃ (כ) וַיֹּ֣אמְר֔וּ בִּ֥י אֲדֹנִ֖י יָרֹ֣ד יָרַ֑דְנוּ בַּתְּחִלָּ֕ה לִשְׁבָּר־אֹ֖כֶל׃ (כא) וַיְהִ֕י כִּֽי־בָ֥אנוּ אֶל־הַמָּל֖וֹן וַנִּפְתְּחָ֣ה אֶת־אַמְתְּחֹתֵ֑ינוּ וְהִנֵּ֤ה כֶֽסֶף־אִישׁ֙ בְּפִ֣י אַמְתַּחְתּ֔וֹ כַּסְפֵּ֖נוּ בְּמִשְׁקְלֹ֑ו וַנָּשֶׁב֙ אֹתָ֣ו בְּיָדֵ֔נוּ׃ (כב) וְכֶ֣סֶף אַחֵ֔ר הוֹרַ֖דְנוּ בְּיָדֵ֑נוּ לִשְׁבָּר־אֹ֔כֶל לֹ֣א יָדַ֔עְנוּ מִ֥י שָׂ֖ם כַּסְפֵּ֥נוּ בְאַמְתְּחֹתֵֽינוּ׃ (כג) וַיֹּ֣אמֶר שָׁל֣וֹם לָכֶ֔ם אַל־תִּירָ֑אוּ אֱלֹהֵיכֶ֤ם וֵאלֹהֵי֙ אֲבִיכֶ֔ם נָתַ֥ן לָכֶ֛ם מַטְמ֖וֹן בְּאַמְתְּחֹתֵיכֶ֑ם כַּסְפְּכֶ֖ם בָּ֥א אֵלָ֛י וַיֹּוצֵ֥א אֲלֵהֶ֖ם אֶת־שִׁמְעֽוֹן׃

רש"י

את אחיכם - זה שמעון׃

אחר - רוח הקודש נזרקה בו, לרבות יוסף׃

ואני - עד שובכם אהיה שכול מספק׃

כאשר שכלתי - מיוסף ומשמעון׃

שכלתי - מבנימין׃

מג:כ ירד ירדנו - ירידה היא לנו, רגילים היינו לפרנס אחרים, עכשיו אנו צריכים לך׃

רמב"ן (המשך)

הצעקה ועל העוות, והקב"ה ממונה על צעקת העשוקים בעולם הצועקים בייא׃

ועוד לפנינו בפרשת ויגש אליו (ב"ר צג ו) אמר לו יהודה בייא אתה מעביר עלינו, שכך אמרת לנו ואשימה עיני עליו, זו היא השמת עין. ובפרשת ויהי בשלח (כ י) שמא אני מעביר בייא על בריה. ובפרשת וישמע יתרו (כז ט) נתמנה אדם ונטל טלית כל טורח ציבור עליו, אם ראה אדם מעביר בייא על חברו או עובר עבירה ולא מיחה בו הוא נענש עליו. ובפרשת אשה כי תזריע (עיין ערוך ערך ביאה) צווח אנא בייא עליכון, וכן במקומות הרבה. ואונקלוס שתרגם בי אדני בבעו רבוני, לא שהוציא מלת בי מן בעו, אבל רדף הענין שהוא בא בכל מקום בענין הבקשה׃

ורבי אברהם אמר כי בי אדני דרך קצרה בלשון הקדש, והוא כמו בי אני אדני העון, והטעם עשה בי מה שתרצה ותשמעני. ואם כן נכון הוא שיאמר אדם בי אחי, או בי שמעני, ולא מצאתי שתבא מלת בי רק עם אדני או עם השם הנכתב באל"ף דלי"ת, שגם הוא לשון אדון׃

ולכן אני אומר שפירושו בי בעצמי אתה אדון ומושל, ובאו שני כנויים לחזוק, כמו ולי אני עבדך (מ"א א כו), בי אני אדני (ש"א כה כד), ודומה לזה כי בי בעזרך (הושע יג ט), בי עזרך, בעזרך אני׃

מג:כג "מטמון באמתחותיכם" – דברי אשר על בית יוסף

רמב"ן

זה שמעון. ונכון הוא. כי נתן דעתו בעת התפלה להתפלל סתם גם על האחר אולי עודנו חי׃

ולשון אחר דרשו שם בבראשית רבה, אמרו רבי יהושע בן לוי פתר קריא בגליות, ואל שדי יתן לכם רחמים לפני האיש, זה הקדוש ברוך הוא שנאמר (שמות טו ג) ה' איש מלחמה, וכתיב (תהלים קו מו) ויתן אותם לרחמים. ושלח לכם את אחיכם, אלו השבטים, אחר ואת בנימין, זה יהודה ובנימין. ואני כאשר שכלתי בחורבן ראשון שכלתי בחורבן שני, לא אשכל עוד. זה לשונם ז"ל. והכונה כי ירידת יעקב למצרים ירמוז לגלותינו ביד אדום כמו שאפרש (ריש פרשת ויחי), וראה הנביא הענין מתחלתו והתפלל סתם לשעה ולדורות. והכתוב זה כפי מדרשם יש לו סוד גדול. כי אמר ואל שדי, במדת הדין, יתן לכם רחמים שלפניו, יעלה אתכם ממדת הדין למדת רחמים. והמשכיל יבין׃

ואני כאשר שכלתי שכלתי - ואני עד שובכם אהיה שכול מספק. כאשר שכלתי מיוסף ושמעון, שכלתי מבנימין, לשון רש"י. והנכון שהוא אומר, לא תוכלו להוסיף עלי שכול, כי כבר שכלתי. יתנחם מכל הבא עליו ביתרון כאבו על יוסף. וכמוהו וכאשר אבדתי אבדתי (אסתר ד טז), כלומר כבר אני אבודה ואם ימיתני לא יוסיף עלי אבדון׃

מג:כ "בי אדוני" – פירוש המילה

בי אדוני - לשון בעיא ותחנונים הוא, ובלשון ארמית בייא בייא, לשון רש"י. וזה דבר זר מאד לסמכו אל מלת לשון טורסי, ואינה דומה אליה, כי בייא כולה מלה, לא תשתנה ולא יאמר ממנה בי, ועוד שהמלה ההיא אינה לשון בעיא ותחנונים כמו שאמר הרב, אבל היא לשון צעקה ותרעומת על שבר ועל עוות דבר, כגון מלת אבוי בלשון קדש, והיא ידועה בלשון ערב, ירגילו אותה בקינותיהם כולן בפתחות הבי"ת, ובלשון יון בייא הבי"ת רפא בשו"א, יאמרו אותה על הדוחק והצער׃

ובבראשית רבה סדר בראשית (יב ו) מהו סלו לרוכב בערבות ביה שמו (תהלים סח ה), אין לך כל מקום ומקום שאין לו ממונה על בייא שלו, אגריקוס במדינה ממונה על בייא שלו, אגרטוס במדינה ממונה על בייא שלו, כך מי ממונה על בייא של עולמו הקדוש ברוך הוא. רוצה לומר שבכל מקום יש איש ממונה על

(כד) וַיָּבֹא הָאִישׁ אֶת־הָאֲנָשִׁים בֵּיתָה יוֹסֵף וַיִּתֵּן־מַיִם וַיִּרְחֲצוּ רַגְלֵיהֶם וַיִּתֵּן מִסְפּוֹא לַחֲמֹרֵיהֶם׃ (כה) וַיָּכִינוּ אֶת־
הַמִּנְחָה עַד־בּוֹא יוֹסֵף בַּצָּהֳרָיִם כִּי שָׁמְעוּ כִּי־שָׁם יֹאכְלוּ לָחֶם׃ (כו) וַיָּבֹא יוֹסֵף הַבַּיְתָה וַיָּבִיאוּ לוֹ אֶת־הַמִּנְחָה אֲשֶׁר־
בְּיָדָם הַבָּיְתָה וַיִּשְׁתַּחֲווּ־לוֹ אָרְצָה׃ (כז) וַיִּשְׁאַל לָהֶם לְשָׁלוֹם וַיֹּאמֶר הֲשָׁלוֹם אֲבִיכֶם הַזָּקֵן אֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם הַעוֹדֶנּוּ
חָי׃ (כח) וַיֹּאמְרוּ שָׁלוֹם לְעַבְדְּךָ לְאָבִינוּ עוֹדֶנּוּ חָי וַיִּקְדּוּ וישתחו וַיִּשְׁתַּחֲווּ׃ (כט) וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־בִּנְיָמִין אָחִיו
בֶּן־אִמּוֹ וַיֹּאמֶר הֲזֶה אֲחִיכֶם הַקָּטֹן אֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם אֵלָי וַיֹּאמַר אֱלֹהִים יָחְנְךָ בְּנִי׃ (ל) וַיְמַהֵר יוֹסֵף כִּי־נִכְמְרוּ רַחֲמָיו
אֶל־אָחִיו וַיְבַקֵּשׁ לִבְכּוֹת וַיָּבֹא הַחַדְרָה וַיֵּבְךְּ שָׁמָּה׃ (לא) וַיִּרְחַץ פָּנָיו וַיֵּצֵא וַיִּתְאַפַּק וַיֹּאמֶר שִׂימוּ לֶחֶם׃ (לב) וַיָּשִׂימוּ
לוֹ לְבַדּוֹ וְלָהֶם לְבַדָּם וְלַמִּצְרִיִּם הָאֹכְלִים אִתּוֹ לְבַדָּם כִּי לֹא יוּכְלוּן הַמִּצְרִים לֶאֱכָל אֶת־הָעִבְרִים לֶחֶם כִּי־תוֹעֵבָה
הִוא לְמִצְרָיִם׃ (לג) וַיֵּשְׁבוּ לְפָנָיו הַבְּכֹר כִּבְכֹרָתוֹ וְהַצָּעִיר כִּצְעִרָתוֹ וַיִּתְמְהוּ הָאֲנָשִׁים אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ׃

רש"י

מג:כט אלהים יחנך בני - בשאר שבטים שמענו חנינה (לעיל לג ה) אשר חנן אלהים את עבדך, ובנימין עדיין לא נולד, לכך ברכו יוסף בחנינה׃

מג:ל כי נכמרו רחמיו - שאלו יש לך אח מאם, אמר לו אח היה לי ואיני יודע היכן הוא. יש לך בנים, אמר לו יש לי עשרה, אמר לו ומה שמם, אמר לו (להלן מו כא) בלע ובכר וגו', אמר לו מה טיבן של שמות הללו, אמר לו כולם על שם אחי[118] והצרות אשר מצאוהו, בלע שנבלע בין האומות. בכר שהיה בכור לאמי. אשבאל ששבאו אל. גרא שנתגייר באכסניא. ונעמן, שהיה נעים ביותר. אחי וראש אחי היה וראשי היה. מופים מפי אביו למד. וחופים שלא ראה חופתי ולא ראיתי אני חופתו. וארד שירד לבין האומות, כדאיתא במסכת סוטה (לו ב) מיד נכמרו רחמיו׃

מג:לג הבכור כבכורתו - מכה בגביע וקורא ראובן שמעון לוי ויהודה יששכר וזבולון, בני אם אחת, הסבו כסדר הזה שהיא סדר תולדותיכם וכן כולם, כיון שהגיע לבנימין אמר זה אין לו אם[119] ואני אין לי אם ישב אצלי׃

רמב"ן

נתן לכם מטמון באמתחותיכם - אמר רבי אברהם יתכן שהיה לאדם מטמון בביתו ושכחו, ויצא בגורלכם, כי כספכם בא אלי. והנה הם דברי נחומים כי איך יצא לכל אחד כספו במשקלו׃

אבל כל דבר מכוסה יקרא מטמון, טמן עצל ידו בצלחת (משלי יט כד), יש לנו מטמונים בשדה (ירמיה מא ח). והנה אמר להם כי דרך החמרים לוקחי התבואה לשום כל אחד כספו בשקו, והנה המשביר לקח מן הבאים שקיהם ומלא עשרה שקים שבר והכסף טמון תחת התבואה, ובא אדניו וצוה אליו לשפכם אל כלי בני יעקב, כי רצה למהר לשלחם, או מפני שלא בא הכסף אליו, והנה לכל אחד בפי אמתחתו כספו במשקלו, כי כל איש יביא בדמיו כסף שוה חמור לחם, וזה יקרה תמיד בשוקים ובאוצרות הנמכרים ברוב מהומות העם׃

גור אריה

118 שמות בני בנימין – מעלת יוסף וצרותיו (על "כולם על שם אחי") **(ל) כולם על שם אחי וצרותיו אשר מצאו אותו.** ומה שקרא בנימין שמות בניו דוקא בשמות אלו - לפי שאלו י' שמות - חמשה מהם מורים על מעלת יוסף, וחמשה מהם על צרותיו, וזה יותר צער אחר שהיה לו חמשה שמות שנקרא לו על שם המעלה והגיעו לו הצרות, שהצרה הפך המעלה, וזה כי נקרא לו "אחי" על שם שהיה אחד מן השבטים החשובים, ונקרא עוד "ראש" על שם שהיה ראש המטה. ונקרא עוד "בכר" שהיה בכור לאמו, שזהו חשיבות בפני עצמו. "מופים" מפי אביו למד, מזה נודע שהוא עיקר תולדותיו של יעקב, שכל מה שקבל משם ועבר מסר לו, ובשביל זה הוא עיקר תולדותיו כדלעיל. ו"נעמן" שכל מעשיו נעימים. וכנגד שהיה "אחי" - עתה היה גר באכסניא שאין לו אח וקרוב. וכנגד שהיה "ראש" - עתה ירד בין האומות. וכנגד שמפי אביו למד והיה עיקר תולדות אביו - עתה לא ראה אביו בשמחתו. וכנגד שהיו מעשיו נעימים - עתה שבאו אל, באו עליו יסורין כאילו לא היו מעשיו טובים. וכנגד שהיה בכור שהוא עיקר - עתה נבלע בין האומות. ולכך "בלע" ו"בכר" זה אצל זה, "אשבל גירא נעמן אחי" גם כן זה אצל זה, "ראש מופים חפים וארד" זה אצל זה. ולא זכר חמשה המורים על המעלה ביחד וחמשה המורים על הצרה ביחד, שרצה לחלק ולהפריד הרע שלא יחזק, לכך ד' טובים ביחד באמצע, ולא תמצא רק שני שמות מורים על הרע ביחד. ולא היו כל החמשה המורים על הטוב באמצע ביחד - ושני שמות רעים ביחד לפניהם ושלשה אחריהם, שאם כן היה מתחזק ברע, כי שלשה הוא חזקה (יבמות סד ע"ב). וכן יש במדרש (סוטה לו ע"ב) כי ראוי היה יוסף לצאת ממנו שנים עשר שבטים אלא שיצא הזרע מבין אצבעותיו, לכך לא העמיד שנים עשר שבטים, ואפילו הכי כולם יצאו מאחיו בנימין, ונקראים כולם על שם יוסף. והיה לבנימין עשרה בנים - וליוסף שני בנים - נקראים על שמו, הרי י"ב כנגד שנים עשר שבטים׃

119 בנימין שגדל בלא אם (על "זה אין לו אם") **(לג) לזה אין לו אם.** אף על גב דלאה מתה כבר - שנקברה במערת המכפילה, שיעקב אמר "ושמה קברתי את לאה" (להלן מט, לא), אלא פירוש 'לזה אין לו אם' כלומר שמתה אמו קודם שנתגדל. וזה פירוש 'אין לו אם', שהיה גדולו חסר אם, לאפוקי שאר השבטים אף על גב שלאה מתה - לא היו חסרים אם, כי מתו אחר שהיו גדולים, ולא נצרכו לאמם, כן יראה לי. ואם נפרש כמו שכתב הרב החזקוני (כאן) כסבור היה יוסף שנשי אביו קיימות, יש להקשות דשמא יהיה נתפס בשקר, דשמא מתו, וזה גנאי הוא לו שיהיה נראה כמשקר, אלא כך פירושו - 'שאין לו אם' לגדולו של בנימין אין אם, שנתגדל בלא אם׃

(לד) וַיִּשָּׂא מַשְׂאֹת מֵאֵת פָּנָיו אֲלֵהֶם וַתֵּרֶב מַשָּׂאַת בִּנְיָמִן מִמַּשְׂאֹת כֻּלָּם חָמֵשׁ יָדוֹת וַיִּשְׁתְּו וַיִּשְׁכְּרוּ עִמּוֹ׃ **פרק מד (א)** וַיְצַו אֶת־אֲשֶׁר עַל־בֵּיתוֹ לֵאמֹר מַלֵּא אֶת־אַמְתְּחֹת הָאֲנָשִׁים אֹכֶל כַּאֲשֶׁר יוּכְלוּן שְׂאֵת וְשִׂים כֶּסֶף־אִישׁ בְּפִי אַמְתַּחְתּוֹ׃ (ב) וְאֶת־גְּבִיעִי גְּבִיעַ הַכֶּסֶף תָּשִׂים בְּפִי אַמְתַּחַת הַקָּטֹן וְאֵת כֶּסֶף שִׁבְרוֹ וַיַּעַשׂ כִּדְבַר יוֹסֵף אֲשֶׁר דִּבֵּר׃ (ג) הַבֹּקֶר אוֹר וְהָאֲנָשִׁים שֻׁלְּחוּ הֵמָּה וַחֲמֹרֵיהֶם׃ (ד) הֵם יָצְאוּ אֶת־הָעִיר לֹא הִרְחִיקוּ וְיוֹסֵף אָמַר לַאֲשֶׁר עַל־בֵּיתוֹ קוּם רְדֹף אַחֲרֵי הָאֲנָשִׁים וְהִשַּׂגְתָּם וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם לָמָּה שִׁלַּמְתֶּם רָעָה תַּחַת טוֹבָה׃ (ה) הֲלוֹא זֶה אֲשֶׁר יִשְׁתֶּה אֲדֹנִי בּוֹ וְהוּא נַחֵשׁ יְנַחֵשׁ בּוֹ הֲרֵעֹתֶם אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם׃ (ו) וַיַּשֵּׂג אֹתָם וַיְדַבֵּר אֲלֵהֶם אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ (ז) וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו לָמָּה יְדַבֵּר אֲדֹנִי כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה חָלִילָה לַעֲבָדֶיךָ מֵעֲשׂוֹת כַּדָּבָר הַזֶּה׃ (ח) הֵן כֶּסֶף אֲשֶׁר מָצָאנוּ בְּפִי אַמְתְּחֹתֵינוּ הֱשִׁיבֹנוּ אֵלֶיךָ מֵאֶרֶץ כְּנָעַן וְאֵיךְ נִגְנֹב מִבֵּית אֲדֹנֶיךָ כֶּסֶף אוֹ זָהָב׃ (ט) אֲשֶׁר יִמָּצֵא אִתּוֹ מֵעֲבָדֶיךָ וָמֵת וְגַם־אֲנַחְנוּ נִהְיֶה לַאדֹנִי לַעֲבָדִים׃ (י) וַיֹּאמֶר גַּם־עַתָּה כְּדִבְרֵיכֶם כֵּן־הוּא אֲשֶׁר יִמָּצֵא אִתּוֹ יִהְיֶה־לִּי עָבֶד וְאַתֶּם תִּהְיוּ נְקִיִּם׃ (יא) וַיְמַהֲרוּ וַיּוֹרִדוּ אִישׁ אֶת־אַמְתַּחְתּוֹ אָרְצָה וַיִּפְתְּחוּ אִישׁ אַמְתַּחְתּוֹ׃ (יב) וַיְחַפֵּשׂ בַּגָּדוֹל הֵחֵל וּבַקָּטֹן כִּלָּה וַיִּמָּצֵא הַגָּבִיעַ בְּאַמְתַּחַת בִּנְיָמִן׃ (יג) וַיִּקְרְעוּ שִׂמְלֹתָם וַיַּעֲמֹס אִישׁ עַל־חֲמֹרוֹ וַיָּשֻׁבוּ הָעִירָה׃ (יד) וַיָּבֹא יְהוּדָה וְאֶחָיו בֵּיתָה יוֹסֵף וְהוּא עוֹדֶנּוּ שָׁם וַיִּפְּלוּ לְפָנָיו אָרְצָה׃

רש"י

מג:לד וישכרו עמו - ומיום שמכרוהו לא שתו יין, ולא הוא שתה יין[120], ואותו היום שתו׃

מד:ח הן כסף אשר מצאנו - זה אחד מעשרה קל וחומר האמורים בתורה. וכולן מנויין בבראשית רבה (צב ז)׃

מד:י גם עתה כדבריכם - אף זו מן הדין, אמת כדבריכם כן הוא[121] שכולכם חייבים בדבר, עשרה שנמצאת גניבה ביד אחד

רש"י (המשך)

מהם כולם נתפשים, אבל אני אעשה לכם לפנים משורת הדין, אשר ימצא אתו יהיה לי עבד׃

מד:יג וישבו העירה - מטרפולין היתה והוא אומר העירה, עיר כל שהיא, אלא שלא היתה חשובה בעיניהם אלא כעיר בינונית של עשרה בני אדם לענין המלחמה׃

גור אריה

120 מדוע שתו עתה עם יוסף (על "לא שתו יין") **(לד) לא שתו הם יין והוא לא שתה יין.** קשה דלמה שתו עכשיו - כיון שלא ידעו שיוסף הוא - למה שתו עכשיו יין, ודוחק לומר מפני כבוד המלכות של יוסף עשו זה, אם כן צריך אתה לומר כי לא שתו עם איש נכבד עד היום, ועוד - כי יותר כבוד היה להם כשיאמרו מתאבלים אנחנו על אחינו ואין אנו שונים יין, ויש לתרץ כי היו מתמיהים מה היה יוסף רוצה - שהוא שר וחשוב, אתמול החזיק אותנו כמרגלים - ועכשיו שותה עמנו, אלא עדיין אנחנו בעיניו מרגלים, ולפיכך הוא רוצה לשתות עמנו יין, כי נכנס יין יצא סוד (עירובין סה.), ויתפוס אותנו בדבור אחר, כך הוא כוונתו, ואמרו הם - אם לא נשתה יאמר לכך אין אתם רוצים לשתות שיראים אתם כי תגלו סוד שלכם, אדרבא - נשתה עמו יין ונשכר ולא ישמע מאתנו שום דבר ונצא מהחשד שלו, לפיכך שתו עמו ונשתכרו עמו׃

121 דין הגניבה ו"חלילה לי" (על "אמת כדבריכם") **(י) כדבריכם כן הוא כו'.** והקשה הרמב"ן אחר שאמר שהדין הוא כדבריכם איך אמר "חלילה לי וגו'" (פסוק יז), ותירץ הרא"ם שכן הוא הפירוש - בודאי בדין הוא כי עשרה אנשים שנמצא ביד אחד גניבה - כולם חייבים, אך מפני שאני איני חושד אתכם שידעתם בזה - "חלילה לי וגו'", כי עשרה שנמצא גניבה ביד אחד שכולם חייבים - כאשר חושד את כולם. ואין צריך לזה, כי מה שהם אמרו - השיב להם יוסף, כי הם אמרו (פסוק טז) "האלהים מצא עון עבדיך הננו עבדים לאדוני גם אנחנו וכו'", ואמרו הם כי אף על גב שאינם חייבים ויודעים הם שלא חטאו - יהיו עבדים לו, ועל זה אמר יוסף "חלילה לי" מדעתכם - שיקבל אותם לעבדים אף בלא חטא, רק האיש אשר נמצא הגביע בידו הוא החוטא, והוא יהיה לי עבד, "ואתם עלו לשלום אל אביכם". אף על גב שהדין הוא שעשרה שנמצא גניבה באחד מהם - כולם חייבים, כבר אמר להם שלא רצה להעמיק עמהם בזה הדין, אלא ידין אותם כמי שנמצא הגניבה ביד אחד בלבד ולא היו אתו אחרים, שהרי אמר להם "אשר נמצא הגביע בידו יהיה לי עבד ואתם תהיו נקיים". ולשון "חלילה" לא קאי רק על דבורם - שאמרו להיות עבדים כך בלא חטא, ולא הקשה הרמב"ן מידי בזה׃

(טו) וַיְאֹמֶר לָהֶם֙ יוֹסֵ֔ף מֶה־הַמַּעֲשֶׂ֥ה הַזֶּ֖ה אֲשֶׁ֣ר עֲשִׂיתֶ֑ם הֲלוֹא֙ יְדַעְתֶּ֣ם כִּי־נַחֵ֔שׁ יְנַחֵ֕שׁ אִ֖ישׁ אֲשֶׁ֥ר כָּמֹ֖נִי: (טז) וַיֹּאמֶר֩ יְהוּדָ֨ה מַה־נֹּאמַ֜ר לַאדֹנִ֗י מַה־נְּדַבֵּר֙ וּמַה־נִּצְטַדָּ֔ק הָאֱלֹהִ֕ים מָצָ֖א אֶת־עֲוֹ֣ן עֲבָדֶ֑יךָ הִנֶּ֨נּוּ עֲבָדִ֤ים לַאדֹנִי֙ גַּם־אֲנַ֔חְנוּ גַּ֚ם אֲשֶׁר־נִמְצָ֣א הַגָּבִ֔יעַ בְּיָדֹ֖וֹ: (יז) וַיֹּ֣אמֶר חָלִ֔ילָה לִ֖י מֵעֲשׂ֣וֹת זֹ֑את הָאִ֗ישׁ אֲשֶׁ֨ר נִמְצָ֤א הַגָּבִיעַ֙ בְּיָד֔וֹ ה֥וּא יִהְיֶה־לִּ֖י עָ֑בֶד וְאַתֶּ֛ם עֲל֥וּ לְשָׁל֖וֹם אֶל־אֲבִיכֶֽם: {פ}

רש"י

מד:טו הלא ידעתם כי נחש ינחש וגו' - הלא ידעתם כי איש חשוב כמוני יודע לנחש ולדעת מדעת ומסברא ובינה כי אתם גנבתם הגביע:

מד:טז האלהים מצא - יודעים אנו שלא סרחנו, אבל מאת הקדוש ברוך הוא נהיתה להביא לנו זאת. מצא בעל חוב מקום לגבות שטר חובו: